

ОСОБЛИВОСТІ ПОЧУТТЯ ВЛАСНОЇ ГІДНОСТІ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Федько В.В. Особливості почуття власної гідності у молодших школярів. У статті розкрито зміст категорії «почуття власної гідності», її місце у структурі самосвідомості та відмінність від інших проявів самоставлення. Висвітлено особливості прояву почуття власної гідності у молодших школярів та основні чинники, які обумовлюють розвиток ціннісного ставлення дитини до себе.

Ключові слова: самосвідомість, моральний розвиток, почуття власної гідності, самоповага, новоутворення молодшого школяра, суб'єкт учіння.

Федько В.В. Особенности чувства собственного достоинства у младших школьников. В статье раскрыто сущность категории «чувства собственного достоинства», её места в структуре самосознания и её отличительные особенности от других видов самоотношения. Выделены особенности проявления чувства собственного достоинства у младших школьников и определены основные детерминанты, которые определяют развитие ценного отношения ребёнка к себе.

Ключевые слова: самосознание, нравственное развитие, чувство собственного достоинства, самоуважение, новообразования младшего школьника, субъект учебной деятельности.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Зміна суспільних пріоритетів, модернізація національної системи освіти на засадах діяльнісного підходу при використанні особистісно орієнтованих технологій об'єктивують необхідність посилення уваги до створення у навчальних закладах сприятливих умов для розвитку самостійної, творчої людини з розвиненою самоповагою і почуттям власної гідності. Виховання дітей молодшого шкільного віку як суб'єктів життєдіяльності, учіння, здатних здійснювати власний вибір, відповідати за свої дії, довіряти власному досвіду й можливостям, є одним з актуальних завдань сьогодення для психолого-педагогічної практики. Доцільність вивчення феномену гідності у молодшому шкільному віці обумовлена появою таких новоутворень у дітей даного віку, як довільність, внутрішній план дій та рефлексія – провідний механізм самосвідомості, який дозволяє відкрити нові можливості в усвідомленні дитиною себе як особистості. Всі ці новоутворення за умов сприятливого інтерпсихічного середовища виступають основою для прийняття і усвідомлення молодшим школярем своєї внутрішньої позиції, насамперед, як суб'єкта учіння, що виступає потужною детермінантою його особистісного становлення. Цим пояснюється зростаючий практичний інтерес до даної проблеми.

Останні дослідження і публікації, виділення невирішених питань загальної проблеми, якій присвячується стаття. Тривале ігнорування ідеї самоцінності людської особистості, домінування монологічної стратегії в освітньому процесі гальмують модернізацію та оновлення освітянської сфери, ускладнюють процес реалізації інноваційних ідей та особистісно орієнтованих технологій. Педагогічна робота з виховання молодшого школяра як суб'єкта життєдіяльності, здатного шанобливо, гідно, ціннісно ставитися до себе та оточуючих, часто підмінюється надмірною інтелектуалізацією учня, орієнтацією на формальні результати. Спостерігається зниження інтересу педагогів до копійки роботи щодо формування гуманного ставлення

зростаючої особистості до світу природи, людей та власного «Я». У контексті цього проблемам особистісного розвитку молодшого школяра, зокрема свідомості та самосвідомості відводиться особливе місце. Тому, в останні десятиліття в Україні зріс інтерес науковців до проблем самосвідомості в ранньому онтогенезі. Доказом цього є дослідження таких вчених, як І.Д. Бех (розвиток моральної свідомості), Н.М. Білоусова (розвиток почуття власної гідності як морального почуття), М.И. Боришевський (самосвідомість як механізм регуляції поведінки), Н.М. Дятленко (самоповага як інтегральна характеристика особистості, показник її соціальної компетентності), О.Л. Кононко (самолюбність як базова якість особистості, складова її життєвої компетентності), О.І. Кульчицька (формування моральних почуттів), Ю.О. Приходько (ціннісне ставлення до однолітків), В.В. Рибалка (почуття власної гідності як потреба у самоповазі, вимогливість до себе), С.П. Тищенко (емоційно-ціннісне ставлення до себе, рефлексія) тощо. Разом з тим уявлення щодо особливостей прояву та становлення почуття власної гідності у дітей молодшого шкільного віку до сьогодні недостатньо систематизовані, що ускладнює проведення досліджень за даною проблематикою, встановленню цілісної картини їх особистісного розвитку та самосвідомості, зокрема з'ясуванню впливу почуття власної гідності на розуміння та успішність виконання учнями навчальних завдань.

Формулювання цілей і постановка завдань статті. Мета статті полягає у розкритті змісту категорії «почуття власної гідності», її місця в структурі самосвідомості та відмінність від інших проявів самоставлення, а також у висвітленні особливостей прояву почуття власної гідності у молодших школярів.

Виклад методик і результатів досліджень. У контексті гуманістичного та діяльнісного підходів, а також впровадження у педагогічну практику компетентної парадигми все більше фахівців різних галузей науки – філософів, психологів, педагогів, соціологів – приділяють увагу проблемі гідності як одній з найскладнішої й важливішої для повноцінного особистісного зростання.

Осмислення поняття «гідність» традиційно сягає сфери людської моралі з такими її базовими утвореннями, як справедливість, повага до життя інших людей, доброзичливість, шляхетність тощо. Учені, які здійснюють дослідження у галузі психології особистості, розглядають гідність як найважливішу моральну якість та вищу цінність особистісного зростання людини (О.Г. Асмолов, Є.І. Ісаєв, О.М. Леонтьєв).

Гідність (від лат. *dignitas* – внутрішня гідність, честність, доброзичливість) – це етичне і психологічне поняття, яке означає ставлення особистості до себе (на ґрунті адекватної самооцінки своїх моральних, світоглядних, професійних якостей) і ставлення до неї інших людей, які дають їй підстави для самоповаги та для усвідомлення своєї суспільної цінності[6]. У психологічному плані гідність є формою вияву самосвідомості і самоконтролю, на яких базується вимогливість людини до самої себе. Поняття гідності тісно пов'язане з такими моральними категоріями, як совість, честь, відповідальність. Вивчення гідності на рівні соціальних почуттів є об'єктом психології, а на рівні суспільної ідеології – предметом етики.

В основному це поняття пов'язується з розуміння людини як цінності та оцінкою її відповідності до існуючих соціальних та моральних норм поведінки, але найголовніше за такої інтерпретації – це усвідомлення та відчуття людиною власної цінності. Гідність як лакмусовий папір проявляє те, наскільки поведінка конкретної людини відповідає

очікуванню відповідно до уявлень про статус та цінність цієї людини. За Н.І. Непомнящою, ці очікування набувають цінності через те, що відбувається виділення суб'єктом себе, свого «Я» [5]. За таких умов очікування щодо себе трансформуються у внутрішні утворення особистості, які згодом складуть змістовну основу її гідності, яка, у свою чергу, стане джерелом смисло-стверджувальних інтенцій морально-духовної активності особистості.

За такого розуміння проблема гідності, самоповаги багатьма науковцями (І.Д. Бехом, Н.М. Білоусовою, І.С. Коном, Н.І. Непомнящою, Р.В. Павелківим, Р.Х. Шакуровим, С.Г. Якобсоном) розглядається саме з позицій морального розвитку особистості. Ними переконливо доведено про існування нерозривного зв'язку між моральним та особистісним розвитком. Тому, при розв'язанні прикладних завдань морального розвитку дитиничільне місце посідає можливість прогнозу розвитку певних психічних властивостей та утворень, що дозволяє уможливити створення сприятливих умов (та нівелювання шкідливих) для моделювання морального розвитку особистості як системи, що характеризується внутрішньою погодженістю, стрункістю, єдністю його складових та їх взаємозалежністю в єдиному процесі особистісного розвитку.

Особистість, розвиваючись, набуває певної форми внутрішньої організації. Одним з найважливіших структурних компонентів цієї організації є самосвідомість індивіда. Вона та її продукти – образ «Я», самооцінка (емоційно-ціннісне ставлення до самого себе) – лежать в основі виділення дитиною себе з навколишнього середовища, становлення її як суб'єкта пізнання та предметно-практичної діяльності. Звідси логічно зрозуміло вагомість самосвідомості – ядра особистісного зростання дитини в цих процесах.

Вирішальною віхою для розвитку всіх психічних сфер, зокрема і сфери самосвідомості, для набуття нової форми своєї внутрішньої організації є вступ дитини до школи. Зміна образу життя (новий режим дня, нові обов'язки, включення у шкільний колектив, зростання самостійності) істотним чином змінюють соціальну ситуацію її розвитку. Навчальна діяльність для неї стає провідною, а звідси основні психічні новоутворення, які у ній формуються стають визначальними чинниками не лише для інтелектуальної сфери, але й для всієї особистості молодшого школяра, визначаючи шляхи та специфіку їх розвитку. Зокрема, під впливом цих чинників змінюється внутрішня позиція учня: він починає «самовизначатися» як суб'єкт учбової діяльності. Зокрема, однією з необхідних умов становлення особистості дитини молодших класів є засвоєння нею моральних знань у процесі аналізу та оцінки вчинків, взаємин та якостей оточуючих її людей та самої себе. Знання про саму себе виступають потужною детермінантою особистісного зростання. Л.І. Божович вважала, що «людина, яка є особистістю... володіє таким рівнем психічного розвитку, який робить її спроможною керувати своєю поведінкою та діяльністю» [2, с. 421], тобто коли у неї формуються механізми саморегуляції, що ґрунтуються наоб'єктивних та різноманітних знаннях про себе.

Знання про себе, усвідомленість своїх взаємин з оточуючими передбачає формування смислу «Я» як ставлення (чи зіткнення), за В.В. Століним, власних якостей, потреб з мотивами і цілями як суб'єкта діяльності. Результатом цих зіткнень є формування певного ставлення до себе, яке може бути позитивним (Я – успішно

виконують учбові завдання) або негативним (Я – невдалий учень). У результаті цього самоставлення як мотиваційно-емоційної спрямованості активності дитини в її самосвідомості поступово семантично оформлюється певний образ «Я» з уявлень про себе – когнітивна складова ставлення до себе, - які певним чином переживаються, оформлюючись в емоційну складову. Остання як жива і безпосередня форма особистого переживання «за» або «проти» самого себе виступає основним показником появи у дитини самооцінки, яка відображає конотативно (афективно) насичену активність суб'єкта, спрямовану на його власне «Я».

Це суцвіття знання самої себе разом з його емоційним забарвленням проростає у свідомості дитини ніби «зсередини» під дією найрізноманітніших чинників впливу на неї з боку навколишніх людей та з боку її переживань внаслідок порівняння себе з іншими. Загальновідомий факт, що дитина сприймає себе опосередковано – через часткові точки зору інших людей. Тому, логічним є й джерело особистісного розвитку – сприйняття дитиною реакцій на її власні якості, поведінку значущих для неї дорослих.

Експериментальні дослідження переконливо довели, що образ «Я» дитини як відносно стійке утворення уявлень про себе утворюється вже на початку середнього дошкільного віку. Разом з його становленням розвивається і самоповага, яку стосовно дітей цього віку прийнято називати певним рівнем емоційно-ціннісного ставлення до себе, або загальною самооцінкою (за С.П. Тищенко). У цей період (дошкільний вік) образ себе формується під вирішальним впливом її тісних емоційних контактів з дорослими в сім'ї, які мають в основному тенденцію перебільшувати достоїнства малюка. З приходом у школу принципово змінюється соціальна ситуація розвитку особистості вже не дитини, а учня молодших класів. Перехід до шкільного життя пов'язаний зі зміною провідної діяльності з ігрової на навчальну. Вчорашній дошкільник, а сьогодні школяр починає усвідомлювати, що він виконує суспільно корисну діяльність – вчиться – і вагомість цієї діяльності оцінюють люди, які його оточують (вчителі, батьки, ровесники). Дії школяра, порівняно з діями дошкільника, набувають набагато важливішого для нього значення, оскільки він уже змушений відповідати за свої дії. Це розширення усвідомлення призводить до того, що школяр у мистецтві опанування своїм внутрішнім світом, своєю поведінкою підіймається на сходинку вище, а значить особистісно зростає.

З віком структура самосвідомості поступово ускладнюється: образ «Я», який вже на початку молодшого шкільного віку стає більш диференційованим та когнітивно складнішим; формується більш-менш об'єктивна загальна самооцінка, в якій відображається не лише знання учня про результати шкільних досягнень, не лише його уявлення про власні можливості у навчальній діяльності, а й ставлення до себе як до виконавця вимог вчителя, батьків та носія певних особистісних якостей (старанність, наполегливість, кмітливість, акуратність та ін.), що забезпечують успіх у навчанні. Так, дослідники у галузі самосвідомості зазначають, що «учні молодших (1-2) класів передусім усвідомлюють і оцінюють в собі якості, які характеризують їх як школярів, оскільки для них важливо знати, як вони справляються з новою для них діяльністю – навчанням у школі» [7, с. 38].

Природа навчальної діяльності створює внутрішні і зовнішні умови для розвитку емоційно-ціннісного ставлення до себе. Виконуючи успішно навчальні завдання, отримуючи за них схвалення, дитина молодшого шкільного віку знаходить задоволення

в почутті власної компетентності і самоповазі. Звідси виникає почуття власної гідності, яке трансформується з самоповаги за власні успіхи та заслуженої поваги з боку значимих дорослих та однолітків.

Координати розгляду поняття «почуття власної гідності» багато в чому визначаються вихідними уявленнями тих або інших авторів про суть даного феномену самосвідомості.

Почуття власної гідності, як важливий мотив людської поведінки, здавна привертало увагу психологів. Питання щодо тлумачення його сутності існує багато точок зору. Узагальнення цих поглядів представлено у категоріях, які наведено у таблиці 1.

Таблиця 1.

Систематизація поняття почуття власної гідності (ПВГ) в розумінні вітчизняних і зарубіжних психологів

<i>Автор</i>	<i>Визначення</i>
А. Маслоу	ПВГ як право на задоволення у належності й любові та самоповазі
К. Роджерс	ПВГ як змістове наповнення поняття «прийняття себе»
Г. Олпорт	ПВГ як складова зрілої особистості
А. Бандура, М. Вагнер	ПВГ як компонент самооцінки людини
Дж. Хеті	ПВГ як смислова сутність самоставлення
М. Якобі	ПВГ як самоцінність
Д. Макдауел	ПВГ як шанобливе ставлення до себе, конструкт цілісного духовного світу людини
С. Рубінштейн	ПВГ як ціннісне ставлення до себе та до інших
І. Кон	ПВГ – ставлення людини до себе як до моральної особистості
В. Столін	ПВГ як моральний регулятор поведінки
О. Асмолов, Є. Ісаєв, О. Леонтьєв	ПВГ як важлива моральна якість, інтегрованість особистості та її картини світу
І. Бех	ПВГ як особливе моральне емоційно-ціннісне ставлення людини до себе
І. Чеснокова	ПВГ як властивість особистості, що базується на самооцінці

Отже, почуття власної гідності розглядають, як комплексну характеристику особистості, яка включає в себе когнітивний компонент (знання та уявлення про себе, свою компетентність), емоційний (емоційно-ціннісне ставлення до себе, самоповагу) та поведінковий компоненти (саморегуляція щодо здійснення відповідних вчинків).

Зазначені компоненти в своїй діалектичній єдності складають загальний механізм формування почуття власної гідності, який процесуально розгортається у декілька етапів:

1 етап – пізнання себе, своїх можливостей, чеснот, цінностей, що увійшли у внутрішній досвід, структурувавшись у когнітивний компонент, та стали мотиваційними орієнтирами діяння особистості з оточуючою дійсністю. Провідним процесом набуття людиною когнітивного компоненту почуття власної гідності є самопізнання – його продукт уявлення про самого себе, Я-образ.

2 етап – оцінювання себе (самооцінка), яка вибудовується на основі розуміння та усвідомлення самого себе, своєї діяльності, що емоційно переживається. Ця сукупність

переживань, в яких відображається власне ставлення особистості до того, про що вона дізнається, що розуміє, відчуває по відношенню до самої себе та до інших. Вони складають змістовну основу для емоційно-ціннісного ставлення особистості до себе, який виявляється у формі самоповаги. У свою чергу, самоповага акумулює узагальнені переживання власної цінності в очах інших людей та усвідомлення і прийняття особистістю власних чеснот. І є необхідною умовою для становлення адекватного почуття власної гідності.

3 етап – об'єднання вищезазначених компонентів (когнітивного та емоційного) в єдине ціле, яке постає у свідомості як мотив до відповідного діяння, вчинку (реалізація поведінкового компоненту). Проте, цей момент відбувається не за один раз. Лише із неодноразовим практичним вправлянням цей мотив трансформується у конкретну морально-духовну цінність, у просторі дії якої особистість здатна до самовизначення. У центрі цього простору – динамічні спонукання особистості, відносини і ставлення, почуття власної гідності, самоповага та ін. Один полюс цього простору задається Я-реальним, який кристалізується у свідомості людини в процесі самоаналізу та самооцінювання, а другий – Я-ідеальним, що спрямовує вектор бажаного перетворення в собі, так би мовити «приведення» у відповідність до певних суспільних норм і вимог.

Слід відмітити, що цінності особистості постійно змінюються і залежать від багатьох чинників, найсуттєвіший з яких – вік. Молодший шкільний вік є сензитивним для розвитку моральних почуттів, зокрема почуття власної гідності. Молодший школяр розмірковує про себе, розуміє, що і чим він відрізняється від інших та у певний спосіб переживає знання своєї індивідуальності. Крім того, він здійснює самоцінювання, навчається бачити себе очима іншої людини, розглядати власну поведінку з позиції соціальних норм як гідну чи негідну.

Р.П. Єфімкіна називає повагу до себе базальною потребою цього віку. Так, молодший школяр висловлює претензію на повагу, на ставлення до нього як до дорослого, на визнання його суверенітету [3]. Прагнення до самовираження і самоствердження стимулює молодшого школяра до нормативної поведінки для підтвердження власної гідності з боку дорослих. Індивідуальна емоційна зацікавленість у тому, щоб бути гідним самоповаги й поваги оточуючих зумовлює розуміння необхідності та емоційної потреби відповідати позитивному моральному еталону [1]. Слід зауважити, що прагнення до самоствердження в мотивації поведінки молодших школярів ще не займає такого місця, як у підлітків, проте саме в цьому віці починає формуватися впевненість або невпевненість у собі, почуття власної цінності, тобто все те, що буде визначати їхнє майбутнє самоствердження [8].

Викладане вище розуміння змісту почуття власної гідності та загального механізму його формування дозволяє зупинитися на питанні виокремлення особливостей прояву почуття власної гідності молодших школярів. До числа найвагоміших з них відноситься:

1. Усталеність – це одна з провідних особливостей. Почуття власної гідності та самоповаги у дітей цього віку набуває характеру індивідуальних стійких проявів, оскільки починає базуватися на загальній самооцінці, що вже характеризується відносною сталістю оцінок щодо себе. В одних дітей ці почуття є достаньо розвинутими вони не допускають приниження себе ні з боку дорослого, ні, тим більше, з боку ровесників. Інші ж постійно знаходяться у підлеглості, нездатні й не намагаються дати відсіч тому, хто їх ображає. За сприятливих обставин на момент завершення початкової школи в учнів

цього віку відбувається зростання самоповаги, впевненості у собі та позитивне самоприйняття.

2. Узагальненість – завдяки рефлексії предметом аналізу дитини стають зовнішні (очікування значущих інших, їх звичні оцінки та ставлення) і внутрішні (власні думки, особистісні якості, актуальні і потенційні можливості, емоційні стани) чинники, що робить можливим прийняття рішення щодо загального ставлення до себе та соціуму, визначення своєї поведінки.

3. Однією з особливостей почуття власної гідності самооцінки молодшого школяра є те, що воно носить виражений оптимістичний характер, оскільки ґрунтується на загальній самооцінці, яка у цьому віці є «нормально завищеною», проте на кінець цього вікового етапу завдяки рефлексії у дитини зростає самокритичність, вимогливість до себе. Тому, ступінь адекватного ставлення до себе, усвідомлення розбіжності свого реального та ідеального «Я» збалансовуються і почуття власної гідності стає більш виправданим та реалістичним.

4. Спостерігається недостатня диференційованість за змістом. Незважаючи на те, що переживання школярика інтелектуалізуються, проте знання про себе ще недостатньо когнітивно оформлені. Передусім це проявляється у перенесенні оцінки за успіхи у навчальній діяльності на оцінку своїх особистісних якостей. Якщо у навчальній діяльності учень отримувати переважно негативний досвід, то це може спричинити у нього формування не лише негативного уявлення про себе як про суб'єкта учіння, а й знецінення себе у власних очах. Переоцінка своїх можливостей є своєрідною захисною реакцією дитини та пояснюється узагальненим прагненням відповідати поставленим вимогам.

5. Предметний характер почуття власної гідності, тобто молодшим школярам притаманна орієнтація на оцінне ставлення до себе значимого дорослого крізь призму дитячих успіхів у конкретній діяльності. З віком зменшується залежність дитини від оцінок дорослого, підвищується можливість кваліфікувати умови діяльності на більш чи менш для себе сприятливі.

Для успішного здійснення виховного впливу при формуванні адекватного почуття власної гідності молодших школярів необхідно не лише знання вікових та індивідуальних особливостей його становлення, а й основних чинників, які обумовлюють «проростання» ціннісного ставлення дитини до себе (схема 1).

Схема 1.

Чинники, які обумовлюють виховання почуття власної гідності молодших школярів

<i>Внутрішні чинники</i>	<i>Зовнішні чинники</i>
<ul style="list-style-type: none"> - прагнення до самовираження та самоствердження (апробація власного «Я»); - потреба у позитивному схваленні та визнанні; - позитивний образ себе; - адекватна самооцінка; - готовність до захисту та відстоювання позитивного образу себе; - здатність до самооцінювання 	<ul style="list-style-type: none"> - соціальне становище (статус у класі, колективі); - міра визнання іншими; - оцінні судження з боку інших людей або характер ставлення до дітей з боку батьків, педагогів та ровесників; - диференційована регламентованість діяльності та поведінки дитини

З огляду на схарактеризовані чинники можна стверджувати, що загальною закономірністю процесу формування почуття власної гідності молодшого школяра є тісний зв'язок між зовнішніми психолого-педагогічними та іншими впливами на особистість учня, з одного боку, та характером його власної активності, спрямованої на розвиток у себе адекватно соціальним нормам ставлення до своїх чеснот та обов'язків, з другого боку.

Ціннісна насиченість гідності школярика з відповідним їй соймом переживань потребують від педагога, психолога і батьків особливо обережного та вдумливого ставлення щодо створення умов, вибору методів та прийомів його виховання. Для накопичення дитиною суб'єктивного досвіду щодо гідності та самоповаги необхідно створити таку систему виховних впливів та умов (педагогічних, психологічних тощо) діяльності кожного учня, в яких би відбувалася переорієнтація від прямих зовнішніх впливів до самостійних спонукань (мотивів), від довільної саморегуляції до мимовільної, від оцінок інших людей до моральної самооцінки.

У даному контексті слухними будуть настанови відомого польського педагога Я. Корчака, який ще на початку ХХ століття сформулював положення про «Право дитини на повагу», з такими його принципами, як: «Поважати: 1) Незнання дитини; 2) Її працю пізнання; 3) Її невдачі і сльози; 4) Її власність і бюджет; 5) Її таланти і відхилення; 6) Сьогоднішній день, поточну годину і кожен окрему хвилину життя дитини; 7) Поважати, якщо не шанувати, чисте, ясне, непорочне, світле дитинство!» [4].

Висновки та подальші перспективи досліджень. Беручи до уваги наведені вище положення та, враховуючи той факт, що почуття власної гідності – це моральне почуття, яке переживається дітьми як емоційно-ціннісне ставлення до себе та до оточуючих, воно виступає не лише провідним чинником моральної досконалості учня, а й проекцією його загального особистісного розвитку.

За сприятливих психолого-педагогічних умов виявлені особливості сприяють розвитку почуття власної гідності у молодшому шкільному віці, який є сенситивним для становлення моральних почуттів. Можливості виховання гідності особистості школярика пов'язані з розвитком моральної сфери його особистості, становленням певного світогляду та відповідної системи ціннісних орієнтацій, розвитком саморегуляції та формування позитивного самоставлення.

Психологічна функція виховання почуття власної гідності має реалізовуватися у підтримуючій та розвивальній ролі щодо створення умов, які уможливають поглиблене розуміння молодшими школярами власної індивідуальності, здатності до моральної саморегуляції, розвитку у них позитивного образу «Я», самоприйняття та адекватної самооцінки.

Педагогічна функція виховання гідності має реалізовуватися в орієнтуючій та спрямовуючій ролі щодо створення умов, які забезпечують насичення мотивів поведінки і діяльності школяриків новим соціальним змістом – домагатися визнання, відповідаючи позитивному етичному еталону.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д. Виховання особистості: підручник / І.Д. Бех. - К.: Либідь, 2008. - 848 с.
2. Божович Л.И. Личность и её формирование в детском возрасте / Л.И. Божович. – М., 1968. – 464 с.
3. Ефимкина Р.П. Детская психология: методические указания / Р.П. Ефимкина. – М.-Новосибирск: Научно-учебный центр психологии НГУ, 1995. – Режим доступа: <http://psylib.myword.ru>

4. Корчак Я. Право на повагу / Упоряд. І. Ковальчук, пер. з пол. І. Ковальчук, Б. Матіяш, Р. Свято / Януш Корчак. – К.: Дух і Літера, 2012. – 382 с.
5. Опыт системного исследования психики ребёнка / Под ред. Н.И. Непомнещей. – М., педагогика, 1975. – 232 с.
6. Психологічний словник / За ред. В.І. Войтка. – К., «Вища школа», 1982. – 215 с.
7. Сапожникова Л.С. Самооценка и притязания подростков // Психологические особенности самосознания подростка / Л.С. Сапожникова. – К., 1980. – с. 38.
8. Трихін І.О. Основи шкільного виховання: навчальний посібник / І.О. Трухін, О.Т.Шпак. - К.: Центр навчальної літератури, 2004. - 368 с.

Spisok vikorostanih dzherel

1. Beh I.D. (2008) Vihovannja osobistosti: pidruchnik / I.D. Beh. - K.: Libid'. - 848 s. [in Ukrainian].
2. Bozhovich L.I. (1968) Lichnost' i ejo formirovanie v detskom vozdaste / L.I. Bozhovich. – M. – 464 s.[in Russian].
3. Efimkina R.P. (1995) Detskaja psihologija: metodicheskie ukazanija / R.P. Efimkina. – M.-Novosibirsk: Nauchno-uchebnyj centr psihologii NGU. – Rezhim dostupa: <http://psylib.myword.ru>[in Russian].
4. Korchak Ja. (2012) Pravo na povagu / Uporjad. I. Koval'chuk, per. z pol. I. Koval'chuk, B. Matijash, R. Svjato / Janush Korchak. – K.: Duh i Litera. – 382 s.[in Ukrainian].
5. Opyt sistemnogo issledovanija psihiki rebjonka (1975) / Pod red. N.I. Nepomneshej. – M., Pedagogika. – 232 s.[in Russian].
6. Psihologichnij slovnik(1982) / Za red. V.I. Vojtka. – K., «Vishha shkola», – 215 s.[in Ukrainian].
7. Sapozhnikova L.S. (1980) Samoocenka i pritjazanija podrostkov // Psihologicheskie osobennosti samosoznanija podrostka / L.S. Sapozhnikova. – K.– s. 38.[in Russian].
8. Trihin I.O. (2004) Osnovi shkil'nogo vihovannja: navchal'nij posibnik / I.O. Truhin, O.T. Shpak. - K.: Centr navchal'noї literaturi. - 368 s.[in Ukrainian].

Fedko V.V. Features of self-respect of primary school children. The article discusses the meaning of the “self-respect” category from the standpoint of personality moral development. A stress is laid on existence of an indissoluble link between moral and personal development, the core of which is child’s self-comprehension. The article pays attention to the products of child’s self-comprehension development (a self-image, self-estimation) that are the basis for child’s self-distinguishing from the environment, child’s development as an active agent in learning and practical activities. Such new social situation for a child as attendance of primary school is analysed together with appearance of characteristic for this age acquisitions that become determining factors not only for his/her intellectual sphere but also for a primary school child’s personality at whole that define ways and specific of his/her development. One of such factors is the reflection that determines self-respect formation in this age. The article determines a place of self-respect in the self-comprehension structure, reveals its difference from other forms of self-attitude. The meaning of the “self-respect” term is analysed, its structural components are revealed. It is noted that these components in their dialectical unity create a mechanism of self-respect formation. Procedural stages of self-esteem deployment in the inner psychological space are characterised. Peculiarities of self-respect manifestation for primary school children are discussed as well as the main factors that determine development of value attitude of a child to him/herself.

Key words: *self-comprehension, moral development, self-respect, self-esteem, acquisitions of primary school children, active agent of learning.*